

ğunu belirtirler. Görevde olduğu dönemlerde Sultan Abdülaziz'in zengin hediyelerine mazhar oldu. *Hikâye-i Melik-i Muzafer* ile (İstanbul 1283), Osmanlı Devleti'nin güç kaybetmesinin sebepleri, devlet idaresi ve Tanzimat hakkında görüşlerinin yer aldığı *Âyine-i Devlet* ve uzun bir otobiyografik şiiri içeren *Hasbihal* adlı eserleri ikisi bir arada *Âyine ve Hasbihal* (İstanbul 1327) adıyla basılmıştır. Bunların dışında Ahmed Midhat Efendi'nin *Üss-i İnkılâb* adlı eserinde kendisi hakkında yaptığı suçlamalara karşı yazdığı *Reddiye* isimli eseriyle şiirlerinin bir bölümü yayımlanmamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Mir'ât-ı Hakikat (Miroğlu), tür.yer.; Cevdet, *Ma'rûzât*, tür.yer.; a.mlf., *Tezâkir*, I-IV, tür.yer.; Lutfî, *Târih*, XI, 82, 87, 88; XIII, tür.yer.; XIV, 24-25, 28-29, 51, 60, 68; XV, 48, 52, 57, 61, 65, 76; Mehmed Memduh [Paşa], *Esvât-ı Sudûr*, İzmir 1328, s. 22-28; *Sicill-i Osmânî*, IV, 336-337; Mehmed Zeki Pakalın, *Mahmud Nedim Paşa*, İstanbul 1940; İbnülemin, *Son Sadriyâzamlar* (İstanbul 1940), İstanbul 1982, I, 259-314; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1947-62 → Ankara 1983, VII, tür.yer.; *Mufassal Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1963, VI, tür.yer.; S. J. Shaw – E. K. Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye* (trc. Mehmet Harmancı), İstanbul 1983, II, 194-206; Vahdettin Engin, *Rumeli Demiryolları*, İstanbul 1993, s. 56, 80, 83-91, 108, 177; Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İstanbul 1996, s. 74-77, 80-81, 88, 261; R. H. Davison, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Reform* (trc. Osman Akinhay), İstanbul 1997, II, tür.yer.; a.mlf., "Mahmud Nedim Paşa", *El²* (İng.), VI, 68-69; Butrus Abu Manneh, "The Sultan and the Bureaucracy: The Anti-Tanzimat Concepts of Grand Vizier Mahmud Nedim Paşa", *Studies on Islam and the Ottoman Empire in the 19th Century (1826-1876)*, İstanbul 2001, s. 161-180; Ziyad Ebüzziya, "Ali Efendi, Basiretçi", *DİA*, II, 388.

ALİ AKYILDIZ

MAHMUD PAŞA

(ö. 878/1474)

Osmanlı vezîriâzamı.

Menşei hakkında Osmanlı ve Bizans kaynaklarında çeşitli rivayetler yer alır. XVI. yüzyıl tezkirelerinde onun Sırbistan'da Alacahisarlı olduğu bildirilirse de bu bilginin doğruluğu şüphelidir. Bizans kaynaklarının bir kısmında Rum, bir kısmında Sırp ve Bulgar asıllı olduğu belirtilir. *Menâkıbnâme*'sinde babasının kasap, kendisinin rahip olduğundan söz edilir. Ancak burada tanımlanan şahıs genellikle kendisiyle karıştırılan Kasabzâde Mahmud Bey'dir. Babasının Novo Brdo'dan Michael Angelus olduğu ve ailenin Tesel-

ya'nın Sırp despotlarından Angeliler'e mensup bulunduğu üzerinde durulur. Kendisine ait 1463 tarihli bir pençe de adı Mahmûd İbn Abdülhay şeklinde geçer. Kardeşi Michael Angelovic, Sırp despotunun önde gelen adamlarından biri olarak kaynaklarda zikredilir. Ayrıca Trabzon Rum İmparatoru David'in başmâbeyincisi, filozof Georgios Amiroutzes ile teyze çocukları olduğu bilinmektedir. Saraya ne zaman ve nasıl getirildiği konusunda kesin bir bilgi yoksa da bazı kaynaklarda, annesiyle birlikte memleketi olan Novo Brdo'dan Semendire'ye giderken Osmanlı beylerinden Mehmed Ağa tarafından esir alındığı ve bunun da 1427 yılı dolayında meydana geldiği belirtilir. Buradan hareketle Mehmed Ağa'nın himayesinde eğitim aldığı ve saraya sunulduğu ifade edilir.

Edirne Sarayı'nda bir süre tahsil ve terbiye gördükten sonra II. Mehmed'in tahta çıkışının ardından ocak ağalığı rütbesine nâil oldu ve İstanbul kuşatması sırasında padişahın yanında bulundu. Kuşatmada Anadolu Beylerbeyi İshak Paşa ile birlikte surların Edirnekapı bölgesinden Yedikule'ye uzanan kesiminde görev aldı. Onun fetih esnasında hangi vazifede olduğu bilinmemektedir. Muhtemelen 858'de (1454) Zağanos Mehmed Paşa'nın azledilmesinden sonra vezirlik makamına getirilmiştir. 1455'te Dukas, Midilli hâkiminin haraç teslimatı dolayısıyla İstanbul'a gittiğinde görüştüğü Mahmud Paşa'yı vezir unvanıyla anar. 860'ta (1456) Belgrad kuşatması sırasında şehid düşen Dayı Karaca Bey'in yerine Rumeli beylerbeyliğini de üstlenen Mahmud Paşa bu arada vezîriâzam oldu. Her iki görevi de bir arada yürütmeye başladı. 862'de (1458) Sırp meselesinin halledilmesiyle görevlendirildi. Kendi parasıyla techiz ettiği Rumeli askerine Anadolu askerini ve padişahın yolladığı 1000 yeniçeriye katarak Sırbistan harekâtına girişti. Reseva ve Kuruca gibi kaleleri aldı. Semendire'yi ele geçiremediyse de Ostrovice ve Rudnik'i zaptetti, Güvercinlik (Golubac) Kalesi'ni alıp (Ramazan 862 / Temmuz 1458) Macaristan'a akıncılar gönderdi ve ardından Üsküp'te bulunan padişahın yanına döndü.

Vezîriâzam Mahmud Paşa 864'te (1460) II. Mehmed'in Mora seferine katıldı. Mistra Despotu Demetrius üzerine gönderildi. Despotu teslim olmaya ikna edip ailesiyle birlikte padişahın yanına gönderdi (9 Şaban 864 / 30 Mayıs 1460). Ertesi yıl padişahın Amasra, Sinop ve Trabzon'a yönelik büyük askerî harekâtında görev aldı. Önce emrine verilen filo ile Ceneviz

kolonisi olan Amasra'yı baskı altında tuttu, kısa süre sonra burayı teslim aldı. Ardından 100 gemiyle Sinop'un zabtı için görevlendirildi. Gerekli hazırlıkları yapmak üzere önce Edirne'ye gitti, oradan Bursa'da padişahın ordusuna katıldı. Burada iken bir suikasta mâruz kalıp yaralandı. II. Mehmed üç gün onu bekledi, sonra yaralı olduğu halde tahtirevanla alıp gitti. Ankara'ya ulaştığında iyileşti ve Sinop üzerine gönderildi. Sinop İsmail Bey'den barış yoluyla alındı. Oradan padişahla birlikte Trabzon'a hareket etti. Trabzon önlerine gelince İmparator David'i teslim olmaya ikna etti, bunda teyze oğlu olan Georgios Amiroutzes'in aracılığının rolü oldu.

Mahmud Paşa, 866'da (1462) II. Mehmed ile beraber çıktığı Eflak seferinde büyük başarı gösterdikten sonra aynı yılın yaz aylarında Midilli adasının fethiyle görevlendirildi. 100 kadar gemiden oluşan Osmanlı filosu adayı kuşatma altına aldı. Şehir bombardıman edildi ve teslim oldu (24 Zilhicce 866 / 19 Eylül 1462). Dük esir alındı ve adaya bir Osmanlı idarecisi tayin edildi. Ertesi yıl Mahmud Paşa padişahın bizzat çıktığı Bosna seferinde onun yanında bulundu ve Yayça'ya çekilmiş olan Bosna Kralı Stjepan Tomašević'in üzerine gönderildi. Kaleyi kuşatan Mahmud Paşa kralla anlaşma yapıp teslim olmasını sağladı. Fakat padişah bu anlaşmadan hoşlanmadı ve kendisini danışılmadan yapılan anlaşmadan dolayı Mahmud Paşa'ya kızdı. Ardından onu Mora'ya yolladı. Germehisar'a yürüyüp burayı Venedikliler'den alan Mahmud Paşa, Venedikliler'in Midilli'yi kuşatma altına aldıkları haberinin ulaşması üzerine 110 gemiyle adaya hareket etti. Venedikliler kuşatmayı kaldırıp Eğriboz'a çekildiler.

Bu arada 1463 Aralık ayında Macarlar'ın ele geçirdiği Yayça'yı geri almak için kuşatan, ancak Macar kralının karşı harekâtı üzerine Sofya'ya çekilen II. Mehmed, Midilli'den dönen Mahmud Paşa'yı Macar seferine gönderdi. Mahmud Paşa Bosna'ya girdi ve 868 (1464) kışında Macarlar'ın faaliyetlerini önledi. 869'da (1465) Venedikliler'le müzakerelere girişti, görüşmeleri 870 (1466) yılında da sürdürdü. Ertesi yıl Arnavutluk seferine katıldı. 872'de (1467-68) II. Mehmed ile birlikte Karaman üzerine yürüdü. Konya ve Gevele Kalesi ele geçirildi. İçel bölgesine çekilen Karaman beyi Pîr Ahmed'i takip ettiyse de onu yakalayamadı. Rakibi olduğu anlaşılan Rum Mehmed Paşa bu husustaki ihmali öne sürerek paşayı suçladı. Padi-

şah, Mahmud Paşa'ya karşı olan kızgınlığını bir süre için dizginleyerek ona Karaman'dan İstanbul'a yapılacak göçleri düzenleme görevi verdi. Fakat bu faaliyet sırasında bir kısım kimseleri yerinde bırakması, hakkındaki dedikoduların çoğalmasına yol açtı. Görevi Rum Mehmed Paşa'ya verilerek hem vezirîâzamlıktan hem de Rumeli beylerbeyliği vazifesinden alındı.

Bir süre Hasköy'deki çiftliğine çekilen Mahmud Paşa çok geçmeden Gelibolu sancak beyliğine ve donanma kaptanlığına getirildi (873-874/1469-1470). 5 Zilhicce 874'te (5 Haziran 1470) fethiyle görevlendirildiği Eğriboz üzerine hareket etti. İşkiros (Skyros) adasını alıp Eğriboz'a geldi ve adanın merkezini denizden kuşattı. Bu arada padişah da karadan hareket ederek Eğriboz önlerine ulaşmış ve kurulan bir köprü vasıtasıyla adaya geçerek kuşatmaya katılmıştı. Mahmud Paşa kalenin alınmasında büyük başarı gösterdi (12 Zilhicce / 12 Haziran). Akkoyunlu Uzun Hasan'ın Anadolu üzerine yürümesi de dikkate alınarak 876'da (1472) yeniden vezirîâzamlığa getirildi ve padişahla birlikte Anadolu'ya geçti. Uzun Hasan ile yapılan Otlukbeli Meydan Savaşı'nda aldığı tedbirlerle zaferin kazanılmasında (16 Rebülevvel 878 / 11 Ağustos 1473) pay sahibi olduysa da rakipleri tarafından gözden düşürüldü. Otlukbeli Meydan Savaşı öncesinde baskına uğrayan Rumeli Beylerbeyi Has Murad Paşa'nın mağlûp olup öldürülmesindeki ihmali, savaş sonrası kaçan Akkoyunlu kuvvetlerini takip ettirmemesi gibi bahanelerle görevden alındı. Yeniden Hasköy'e çiftliğine çekilen Mahmud Paşa, Şehzade Mustafa'nın ölümü üzerine tâziyet için İstanbul'a gelip Fâtiht Sultan Mehmed'in huzuruna çıktığına da soğuk karşılandı. Şehzade Mustafa ile ailevi bir mesele yüzünden arası açık olan Mahmud Paşa'dan şüphelenen padişah rakiplerinin de kışkırtmasıyla onu yakalatıp Yedikule'ye hapsedirdi. Az sonra da idam edildi. Çağdaş kaynaklardan Muâli'nin eserinde idam sebebi Eflak beyini serbest bırakması, Dulkadroğlu Şehsuvar Bey'i geri göndermek suretiyle onun düşmanlığına yol açması, Uzun Hasan'ın yenilgisi ardından takip edilmesini engellemesi ve Şehzade Mustafa ile aralarındaki husumet olarak gösterilir (bk. Anhegger, I/1 [1949], s. 158). Ölüm tarihi kitâbesinde 878 (1474) diye kayıtlıdır. Bazı Osmanlı kaynaklarında ise 3 Rebülevvel 879 (18 Temmuz 1474) veya 3 Rebülahir 879 (17 Ağustos 1474) olarak verilir.

İstanbul'da yaptırmış olduğu türbede medfundur.

Mahmud Paşa'nın idamı özellikle ilim ve sanat erbabı arasında büyük üzüntü ile karşılanmıştır. Bu durum onun sanatçıların en büyük hâmisî olma sıfatıyla ilgilidir. Halk tarafından çok sevilen, velâyetine hükmedilen, "velî" sıfatıyla anılan Mahmud Paşa kaynaklara göre hiçbir Osmanlı vezirinde bulunmayan özelliklere sahipti. Eşrefoğlu Rûmî'nin müntesipleri arasında bulunduğu nakledilir. Hurûfîler'e karşı olan tutumu ve padişahın onlara karşı duyduğu ilgiyi önlemesi dönemin şairleri tarafından övülmüştür. Adına birçok eser kaleme alınmıştır. Meselâ Enverî *Düstûrnâme*'sini, Abdürrahim Karahisârî *Vahdetnâme*'sini, Şükrullah da *Behcetü't-tevârih* adlı eserini ona ithaf etmiştir. Musannifek diye tanınan Alâeddin Ali el-Bistâmî de *Tuhfe-i Mahmûdiyye* adlı Farsça eserini onun adına yazmıştır (Nuruosmaniye Ktp., nr. 3100, II, vr. 315^b). Tezkire yazarlarına göre kuvvetli bir şair olan Mahmud Paşa şiirlerinde "Adnî" mahlasını kullanmıştır. Bazı yazarlara göre nesri ve inşası nazmından daha kuvvetlidir. Türkçe ve Farsça şiirleriyle altı adet Farsça mektubunu ihtiva eden bir divanı vardır (İÜ Ktp., TY, nr. 1962). Daha ziyade terbiyevî ve lirik şiirler yazan Mahmud Paşa, örf ve âdetleri aksettiren mısralar yanında darbimesellere de yer vermiştir. İran edebiyatını çok iyi bildiği ve büyük İran şairlerine nazireler yazdığı anlaşılmaktadır. Çeşitli münşeât mecmualarında mektup örnekleri yer alır (Sarı Abdullah, *Münşeât*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3333, vr. 45^b). Ayrıca sonradan kaleme alındığı anlaşılan ve yaygın olarak okunduğu bilinen *Menâkıbnâme*'si mevcuttur (İÜ Ktp., TY, nr. 2425). *Menâkıbnâme* birkaç defa yayımlanmıştır (bk. bibl.).

Mahmud Paşa'nın birçok hayır eseri yaptırdığı bilinmektedir. Özellikle İstanbul'da onun adıyla anılan semtle şehrin fetihten sonraki ilk eserlerinden olan cami (867/1463), türbe (878/1473-74), hamam (871/1466-67), mahkeme, mektep, medrese (877/1472-73), imaret (867/1463), kütüphane, çeşme, han (Kürkçü Hanı) ve tekke ile 265 dükkândan ibaret çarşı inşa ettirmiştir. Ankara'da yine mescid ve bedesteni ile (bugün Anadolu Medeniyetleri Müzesi) (869-876/1465-1471) bir hanı, Bursa'da kervansaray (866/1462) ve mescidi, Edirne'de cami (Taşlık Camii 865/1461), Hasköy'de hamam ve medresesi, Sofya'da cuma cami-

si, sebili, medresesi ve hanı vardır. Bunlara ayrı ayrı vakıflar tanzim etmiştir. Safer 878 (Temmuz 1473) tarihli vakfiyesinde (BA, TD, nr. 251, 109 vd.) İstanbul'daki cami, Edirne'deki hamam vb. eserlerine Çatalca, Silivri ve Kırklareli'de çeşitli köyleri vakfettiği kayıtlıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 251, s. 109 vd.; Karamânî Mehmed Paşa, *Tevârihü's-selâtni'l-Osmâniyye: Millî Tarihimize Dair Eski Bir Vesika* (trc. Mükrîmin Halil, *TTEM* içinde), sy. III/80 (1 Mayıs 1340), s. 147; Kritovoulos, *Târih-i Sultân Mehmed Hân-ı Sâni* (trc. Karolidi, *TOEM* ilâvesi), İstanbul 1328, s. 48, 76, 152 vd.; Ducas, *Historia Byzantina*, Bonn 1834, s. 343, 346, 511, 546; Âşikpaşazâde, *Târih*, s. 150, 153, 170; Tursun Bey, *Târih-i Ebu'l-Feth* (nşr. Mertol Tulum), İstanbul 1977, tür.yer.; Oruç b. Âdil, *Tevârih-i Âli-Osmân*, s. 72; İbn Kemal, *Tevârih-i Âli-Osmân*, VII. Defter, s. 122, 147, 185, 283, 300, 350; Âşik Çelebi, *Tezkire*, İÜ Ktp., TY, nr. 2406, vr. 214^a-215^a; Latîfî, *Tezkire*, İÜ Ktp., TY, nr. 2411, vr. 171^a; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 176-177; Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârih*, İstanbul 1279, I, 465, 479, 511; Enverî, *Düstûrnâme*, s. 103, 104; Chalkokondyles, *l'Histoire de la décadence* (trc. B. de Bourbonnois), Paris 1620, I, 229, 246, 252, 274, 278, 526; II, 110, 113 vd.; *Gazavât-ı Sultan Murad b. Mehmed Hân* (nşr. Halil İnalçık – Mevlûd Oğuz), Ankara 1978, s. 72-75; *Rûhi Târihi* (*TTK Belgeler*, XIV/18 [1992] içinde, tıpkı basımı ile birlikte, nşr. Yaşar Yücel – Halil Erdoğan Cengiz), s. 455-456; Hammer (Atâ Bey), III, 38; *Ahvâl-i Mahmud Paşa-yı Velî*, İstanbul 1289; Fr. Babinger, *Mahomet II le conquérant et son temps: 1432-1481* (trc. H. E. Medico), Paris 1954, s. 139, 235, 256, 292; Ni-yazi Ahmet Banoğlu, *Mahmut Paşa Hayatı ve Şehadeti*, İstanbul 1970; İliber Ortaylı, "Osmanlı Toplumunda Yönetici Sınıfı Hakkında Komu-oyunun Oluşumuna Bir Örnek: Menâkıb-ı Mahmud Paşa-i Velî", *Tahsin Bekir Balta'ya Armağan*, Ankara 1974, s. 459-481; S. Faroqî, "A Great Foundation in Difficulties or Some Evidence on Economic Contraction in the Ottoman Empire of Mid-seventeenth Century", *Mélanges Prof. Robert Mantran*, Zaghovan 1988, s. 109-121; Halûk İpekten v.dğr., *Tezkirelere Göre Duan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara 1988, s. 11; Theohoris Stavrides, *The Sultan of Vizirs the Life and Times of the Ottoman Grand Vizir Mahmud Pasha Angelovic (1453-1474)*, Leiden 2001; R. Anhegger, "Mu'âlî'nin Hünkârname-si", *TD*, I/1 (1949), s. 145-166; Şehabeddin Tekindağ, "Sadriazam Adnî Mahmud Paşa'ya Ait Bir Tetkik Münasebetiyle", *TTK Belleten*, XXIV/95 (1950), s. 509-527; a.m.f., "Mahmud Paşa", *İA*, VII, 183-188; C. Truhelka, "Dubrovnik Arşivinde Türk-İslâm Vesikaları", *İstanbul Enstitüsü Dergisi*, I, İstanbul 1955, s. 151 vd.; Feridun Dirimtekin, "Sad-ı Âzam Adnî Mahmud Paşa", a.e., IV (1958), s. 167-190; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Fatih Sultan Mehmed'in Veziriazamlarından Mahmud Paşa ile Şehzade Mustafa'nın Araları Neden Açılmıştır", *TTK Belleten*, XXVIII/112 (1964), s. 711-728; a.m.f., "Osmanlı Tarihinde Gizli Kalmış veya Şüphe ile Örtülü Bazı Olaylar ve Bu Hususa Dair Vesikalar", a.e., XLI/163 (1977), s. 510-513; "Menâkıb-ı Mahmud Paşa-yı Velî ma'a Ebu'l-Feth

MAHMUD PAŞA

Mehemmed Han-Gazi" (haz. Abdullah Uçman), *Hareket*, 2. seri X/115, İstanbul 1977, s. 307-317; K. Pamukçuyan, "Ermenice Bir Elyazmaya Göre Veziriazam Mahmud Paşa", *TT*, VI (1986), s. 9-13; M. Şahin, "Mahmud Paşa Menakıbı Kostantiniye Fethi", *Toptumsal Tarih*, III/17, İstanbul 1995, s. 15-21; C. H. Imber, "Mahmud Pasha", *EI²* (Ing.), VI, 69-72; "Adnî Mahmud Paşa", *TDEA*, I, 39.

ŞEHABEDDİN TEKİNDAĞ

MAHMUD PAŞA CAMİİ ve TÜRBESİ

Kahire'de
Osmanlı Valisi Mahmud Paşa'nın
yaptırdığı cami ve türbe.

Selâhaddin Meydanı'nda bulunan ve Mescidü'l-Mahmûdiyye (Câmiu'l-Mahmûdiyye) diye anılan cami, tavanındaki Arapça kitâbesine göre Mısır Valisi Mahmud Paşa tarafından 975'te (1567-68) inşa ettirilmiştir. 1885 yılında zemini, pencereleri ve kapıları değiştirilmiş, 1904-1906 yıllarında da onarılmıştır. Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sinde, "Rum tarzı câmi-i zîbâdır, on iki kademe taş nerdüban ile çıkılır bir küçük şirin camidir" diye tanıttığı eser, günümüzde yenilenmiş büyük bir çevre duvarı ile kuşatılan bir bahçe içinde kırmızı-beyaz renkli düzgün kesme taşlardan yapılmıştır.

Caminin güneybatısındaki ana cephesi Selâhaddin Meydanı'na bakmaktadır. Yapının batı köşesinde kemerlerle taşınan kubbeye örtülü bir sebül bulunmaktaydı. 1880 yılına kadar sağlam olan sebilin zemininin mermerle kaplı olduğu belirtilmektedir. Bina meyilli bir arazide yapıldığından portaline yirmi basamaklı bir mermer merdivenle ulaşılmaktadır. Dikdörtgen çerçeve içine alınmış üç dilimli portal kemerinin içinde üç sıra mukarnas dizisine yer verilmiştir. Bunun altında, iki tarafında birer sütunçe olan dikdörtgen şekilli küçük bir pencere ile daha altta basık kemerli kapı açıklığı mevcuttur. Cepheden hafif taşkın yapılan cümle kapısının iki tarafında, soldaki daha geniş olan ve mukarnas dizileriyle sonuçlanan birer yüzeyel dikdörtgen niş içinde demir parmaklıkları ve dikdörtgen şekilli, üstte sivri kemerli pencereler açılmıştır. Ayrıca cephenin batı ucunda herhangi bir çerçeve içine alınmadan altta iki dikdörtgen şekilli, üstte iki sivri kemerli pencere simetriye dikkat edilmeden yerleştirilmiştir. Güney ucunda minarenin yer aldığı yapının kuzeydoğu cephesi minare dışında bu cephenin kopyası gibidir. Ara-

zinin kot farkından dolayı diğerlerine göre daha fazla yüksekliğe sahip kuzeybatı cephesi, birer sıra mukarnasla nihayetlenen üç yüzeyel dikdörtgen nişle hareketlendirilmiştir. Yandakilere göre daha geniş tutulmuş olan ortadaki niş içine altta üç demir parmaklıkları ve dikdörtgen şekilli, üstte üç adet Memlûk tarzında üçlü pencere açılmışken iki yandaki nişler içine altta birer dikdörtgen şekilli, üstte birer sivri kemerli pencerenin yerleştirildiği görülmektedir.

Kenarları 19,75 m. ölçüsünde kare planlı iç mekâna 2,60 m. genişliğinde ve 0,80 m. derinliğindeki cümle kapısından girilmektedir. Cümle kapısıyla kuzeydoğu cephesinin ortasında, helâların bulunduğu bölüme geçit veren kapıyı birbirine bağlayan ve zemini diğer kısımlara göre 0,20 m. daha aşağıda olan geçit, yapıyı 19,75 x 8,60 m. ölçülerinde iki bölüme ayırmaktadır. Caminin ortasındaki dört sütun aydınlatma bölümünü taşımaktadır. Diğer mekânlar ise düz ahşap tavanla örtülmüştür. Bu taşıyıcı ve örtü sistemi Mahmud Paşa Camii'nde, birbirine uygun yapı elemanlarının sıralanmasından meydana gelen nef düzeni yerine Osmanlılar'ın kubbeli yapılarının da etkisiyle kare mekân içinde uygulanan bir merkezi

plan şeması oluşturmuştur. Daha sonra Hidiv İsmâil Paşa'nın annesi Hoşyar Kadınefendi'nin emriyle inşaatına başlanan ve 1912 yılında tamamlanarak 1918'de açılan Rifâî Camii ile Kral Fuâd'ın 1918'de yeniden yaptırdığı Âbidîn (Fethu'l-Meleki) Camii'nde orta bölümü kubbeli olarak aynı plan uygulanmıştır.

Zemini taş döşemeli olan yapının tavanında görülen yıldız ve kıvrık dal motifli çok renkli tezyinat, Memlûk yapılarının tavan süslemesinde yaygın olarak tatbik edilen ve Mısır'ın Osmanlı dönemi eserlerinde de kullanılan kalem işi süslemelerin en güzel örneklerindedir. Caminin iç mekânı, beden duvarlarındaki iki katlı pencereler yanında orta bölümü örten aydınlatma fenerinden gelen ışıkla aydınlatılmaktadır. Kible duvarının ortasında, şu anda mevcut olmayan iki sütunçenin desteklediği sivri kemerli ve yarım daire şekilli süslemesiz bir mihrap bulunmakta, hemen sağında basit yapılmış ahşap minber yer almaktadır. Kuzeybatı duvarının ortasında alt ve üst pencerelerin arasında duvar içindeki merdivenle ulaşılan Memlûk tarzında ahşap müezzin mahfili bulunmaktadır.

Yapının güney köşesine bitişik minare, zeminden başlayarak cephenin üst seviyesine kadar uzanan silindirik bir kaide üzerinde yükselmektedir. Cephe ile aynı hizada mukarnas dizileri üzerine oturan birinci şerefemin korkuluğu dendanların devam ettirilmesiyle oluşturulmuştur. Taş bilezikle başlayan gövdede yine mukarnasların taşıdığı ikinci şerefe yer almaktadır. Silindirik petek ve kurşunla kaplı mahrutî külâhla son bulan minarenin yüzeyleri dikey silmelerle hareketlendirilmiştir.

Türbe. Cami ile aynı tarihte yapının kible duvarına bitişik olarak inşa edilen ve cami mihrabının solundaki kapıdan geçilerek ulaşılan türbe, malzeme ve cephe düzeni açısından camiyle benzer özelliklere sahiptir. Cephelerinde birer sıra mukarnasla nihayetlenen nişler içinde iki sıra pencereler açılmıştır. Bunlardan alttakiler dikdörtgen şeklinde, üsttekiler sivri kemerlidir. Kare alt yapıdan kubbe yuvarlağına üçgenlerle geçilmektedir. Bunun dört yönünde altta üç kemerli, hemen üstünde üç yuvarlak pencereden oluşan açıklıklara yer verilmiştir. Türbenin üzerine örten Memlûk tarzındaki soğan kubbenin eteği biri kör, diğeri açık periyodik olarak düzenlenmiş bir kemer dizisiyle hareketlendirilmiştir. 6,28 x 6,75 m. ölçülerinde yaklaşık kare planlı bir mekân-

Mahmud Paşa Camii ve Türbesi – Kahire / Mısır

